

Ks. Wojciech Wąsik – Kielce

ORCID: 0000-0001-9443-3429

INSTYTUCJA RODZICÓW CHRZESTNYCH W KOŚCIELE ŁACIŃSKIM OD SOBORU TRYDENCKIEGO DO KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 R.

Godparents in the Latin Church from the Council of Trent to the Code of Canon Law of 1917

Streszczenie

Niniejszy artykuł pozwala czytelnikowi prześledzić proces ewolucji uregulowań prawnych dotyczących chrzestnych w epoce wyznaczonej przez dwa wydarzenia, jakimi był z jednej strony Sobór Trydencki, a z drugiej strony, wejście w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Wraz z kryzysem, który dotknął Kościół katolicki w XVI w. i Reformacją, pojawiły się błędne doktryny dotyczące instytucji rodziców chrzestnych, ale również zdarzały się poważne nadużycia w sferze praktycznej. Sobór Trydencki wyłożył poprawną naukę dotyczącą zasad wiary i dokonał reform w sferze dyscyplinarnej, dając impuls do odnowy życia w Kościele.

Po Soborze Trydenckim pojawiła się konieczność wypracowania bardziej szczegółowych i lepiej dostosowanych do warunków życia przepisów odnoszących się do instytucji rodziców chrzestnych, które uzupełniałyby dyspozycje Tridentinum. Normy te znalazły się m.in. w *Katechizmie Rzymskim* Piusa V, *Rytuale* Pawła V oraz instrukcjach wydanych w XVIII wieku przez Św. Kongregację Świętego Oficjum.

Aktywność legislacyjna Stolicy Apostolskiej, przemiany zachodzące w rozwijającej się społeczności eklezjalnej i potrzeba dostosowania przepisów do wymogów epoki, przyczyniły się do podjęcia prac, których efektem było wejście w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. Według kanonów tego zbioru, osoba pełniąca w imieniu Kościoła urząd chrzestnego, stawała się w stosunku do chrześniaka jakby duchowym rodzicem, do którego należał bardzo poważny obowiązek zapewnienia i zabezpieczenia katolickiego wychowania wobec duchowego dziecka.

Słowa kluczowe: chrzest; katechumenat; chrzestni; pokrewieństwo duchowe

Abstract

The article allows the reader to follow the evolution of legal regulations regarding godparents in the era from the Council of Trent to the promulgation of the Code of Canon Law of 1917. With the crisis that struck the Catholic Church in the sixteenth century and the Reformation, erroneous doctrines concerning the institutions of godparents appeared, but there were also serious abuses in the practical sphere. The Council of Trent laid out the correct teaching concerning the principles of faith and introduced reforms in the disciplinary sphere, giving impetus to the renewal of the Church life.

After the Council of Trent, the need arose to develop new, more detailed and better adapted to living conditions, laws referring to the institution of godparents, which would complement the dispositions of Tridentinum. These standards were included in the Roman Catechism of Pius V, Ritual of Paul V, and instructions issued in the eighteenth century by Holy Congregation of the Holy Office.

The legislative activity of the Holy See, the changes taking place in the developing ecclesial community, and the need to adapt the regulations to the requirements of the time contributed to the work that resulted in the promulgation of the Code of Canon Law of 1917. According to the canon of this collection, the person becoming a godparent became a spiritual parent for their godchild, to whom they had a very serious duty to provide and secure a Catholic education.

Keywords: baptism, catechumenate, godparents, spiritual relationship

Wstęp

Institucja rodziców chrzestnych ma wielowiekową historię. Dane jakich dostarcza nam współczesna nauka świadczą o tym, że już w najstarszej gminie chrześcijańskiej cała wspólnota wiernych pełniła funkcję świadka chrztu wobec osoby, która przyjmowała pierwszy z sakramentów wiary. Jednak regulowana normami prawnymi instytucja indywidualnego chrzestnego pojawiła się i ukształtowała dopiero w III w., w związku z praktykami związanymi z katechumenatem¹. Geneza instytucji chrzestnych oraz ewolucja norm od czasów starożytnych aż do zbiorów *Corpus Iuris Canonici* omówiona została w poprzednim artykule pt. *Institucja rodziców chrzestnych od czasów starożytnych do prawa dekretalów* [KST 16: 2017, s. 265 – 284]. Niniejsza rozprawa jest kontynuacją podjętej tematyki i poświęcona została rozwojowi norm o chrzestnych w epoce nowożytnej.

¹ Por. W. Wąsik, *Institucja rodziców chrzestnych od czasów starożytnych do prawa dekretalów*, Kieleckie Studia Teologiczne 16 (2017), s. 267.

Punktem wyjścia dla naukowych analiz w interesującym nas temacie będą dokumenty Concilium Tridentinum (1545 – 1563), który nadał nowy kierunek i kształt całej epoce historycznej. Sobór ten przyczynił się do zmiany oblicza Kościoła katolickiego i stał się swoistym remedium na sytuację kryzysu, pogłębianą wybuchem Reformacji. Trydent zainicjował dzieło odnowy ustawodawstwa kościelnego, co uwarunkowane było nie tylko wydanymi dekretami doktrynalnymi i dyscyplinarnymi, ale przede wszystkim ich późniejszym wprowadzaniem i realizacją w życiu Kościoła. Owocem jego uchwał, w dalszej perspektywie, był prawo liturgiczne zawarte w Rytuale papieża Pawła V, katechizmy potrydenckie, a wreszcie Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. – oparty na doktrynie jurydycznej Soboru Trydenckiego².

Problematyka badawcza, w oddanym do rąk czytelnika artykule, obejmie w kolejnych punktach, rozłożonych na szczegółowe zagadnienia, uregulowania prawne reformujące instytucję chrzestnych w dokumentach Soboru Trydenckiego. Następnie prześledzimy doktrynę dotyczącą tego tematu zawartą w posoborowym Rytuale papieża Pawła V. W dalszej kolejności zajmiemy się Katechizmem Rzymskim oraz dokumentami wydanymi przez Świętą Kongregację Świętego Oficjum w XVIII w. Ostatnia część artykułu poświęcona zostanie omówieniu kanonów Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego na temat chrzestnych.

1. Chrzestni w nauczaniu Soboru Trydenckiego

Na początku XVI wieku Kościół katolicki borykał się z wieloma poważnymi wewnętrznymi problemami, nie tylko w sferze doktrynalnej, ale również dyscyplinarnej. Odpowiedzią na narastającą potrzebę reform miał być Sobór powszechny, który został zwołany do Trydentu przez papieża Pawła III bullą *Laetare Jerusalem* z 19 listopada 1544 r. Podczas jego obrad zajęto się najbardziej palącymi problemami Kościoła. Na przestrzeni osiemnastu lat – Sobór trwał od 13 grudnia 1545 r., do 4 grudnia 1563 r. – odbyło się dwadzieścia pięć sesji soborowych. Obrady Tridentinum przebiegały w trzech etapach: pierwsza faza prac objęła dziesięć sesji, od 13 grudnia 1545 r. do 10 listopada 1547 r., gdy

² Por. H. Burgeois, B. Sesboüé, P. Tichon, *Znaki Zbawienia*, t. III, Kraków 2001, s. 128-129; W. Wójcik, *Znaczenie uchwał Soboru Trydenckiego dla historii prawa kanonicznego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 8(1965), nr. 2, s. 10; J. Gręźlikowski, *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545-1563)?*: (refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad), „Prawo Kanoniczne”, 46(2003), nr. 3-4, s. 174; J. Gręźlikowski, *Trydencka reforma i odnowa Kościoła: refleksje w 450. rocznicę od zakończenia obrad Soboru Trydenckiego (1545 - 1563)*, „Studia Włocławskie” 16(2014), s. 132-140; D. Olszewski, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1982, s. 157n; P. Torquebiau, *Baptême en occident*, w: *Dictionnaire de Droit Canonique [...] publié sous la direction R. Naz*, Tome Deuxième, Paris 1937, kol. 158 i 160.

zmarł papież Paweł III. Obrady prowadzone były w Trydencie, a po wybuchu epidemii przeniesiono je do Bolonii. Na siódmej sesji, w marcu 1547 r., zajęto się zagadnieniami doktrynalnymi związanymi z sakramentem chrztu, jak też chrzestnymi. Ponadto, we wrześniu 1547 r., podczas tzw. kongregacji prawników, przypomniano o tym, aby zachęcać rodziców chrzestnych do odpowiedzialnego wypełniania zadań, jakie na nich ciążyły wobec nowo ochrzczonych. Druga faza prac soborowych obejmowała sześć sesji, od 1 maja 1551 r. do 28 kwietnia 1552 r. Przypadła ona na czas trwania pontyfikatu papieża Juliusza III. Dzieła dokończenia Soboru podjął się kolejny papież – Pius IV. Przypadająca na jego pontyfikat trzecia faza obrad obejmująca sesje od siedemnastej, do dwudziestej piątej trwała od 18 stycznia 1562 r., do 4 grudnia 1563 r. Owocem sesji dwudziestej czwartej był m. in. dekret reformacyjny *Tametsi*, w którym wśród wielu kwestii związanych z małżeństwem, zajęto się również przeszkodą zrywającą pokrewieństwa duchowego, a przy tej okazji tematyką chrzestnych. Uchwały Trydentu zatwierdzone zostały bullą Piusa IV *Benedictus Deus*, z dnia 26 stycznia 1564 r.³

W czasach Reformacji pojawiło się wiele błędnych tez, które dotyczyły samego sakramentu chrztu, jak też instytucji rodziców chrzestnych. W związku z tym Sobór Trydencki wyłożył poprawną naukę na temat materii i formy chrztu oraz doktrynę o konieczności posiadania właściwej intencji przez szafarza chrztu. Zaakcentował konieczność chrztu do osiągnięcia zbawienia oraz jego współzależność z wiarą. Potwierdził możliwość udzielania dzieciom pierwszego z sakramentów wiary. W Kościele istniały również poważne nadużycia związane z instytucją rodziców chrzestnych, do których należało m. in. dopuszczanie publicznych grzeszników i ekskomunikowanych do funkcji chrzestnych; traktowanie chrztu jako okazji do zysku i wybieranie zamożnych chrzestnych ze względu na prezenty, a wreszcie wybieranie wielu chrzestnych do jednego chrztu. Tridentinum miał udzielić odpowiedzi na błędy dotyczące zasad wiary, jak też ukrócić nieprawidłowości występujące w praktyce życia. Dlatego soborowa odnowa miała przebiegać zarówno w przestrzeni doktrynalnej (dekrety dogmatyczne), jak też na płaszczyźnie dyscyplinarnej (dekrety o reformie). Taką też metodę pracy przyjęto na sesjach Soboru Trydenckiego⁴.

³ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/1 (1511-1870), Lateran V, Trydent, Watykan I*, Kraków 2007, s. 187-191 i 363 i 425; K. Schatz, *Sobory Powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001, s. 161-207; *Histoire du Concile de Trente* par M. L'Abbe Ch. Gril, Paris 1869, s. 1-169; H. Severoli, *De Concilio Tridentino commentarius*, w: *Concilium Tridentini Diariorum, Pars prima, H. Severoli Commentarius, A. Massarelli Diaria I-IV*, Friburgi Br. 1901, s. 127-147; *Histoire des Conciles d'après les documents originaux par C. Hefele [...]* Traduite en français avec des notes critiques et bibliographiques H. Leclercq, Tome IX premiere partie, Concile de Trente, Paris 1930, s. 11nn.

⁴ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/1 (1511-1870)*, s. 188; J. Gręźlikowski, *Trydencka reforma i odnowa Kościoła*, s. 128; *Canones et Decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III, Julio*

W dniu 3 marca 1547 r., na siódmej sesji Soboru, zajęto się rolą sakramentów w życiu chrześcijańskim oraz chrztem i bierzmowaniem. W kanonach o sakramencie chrztu odniesiono się m.in. do tezy Erazma z Rotterdamu, który w swoich poglądach bliski był anabaptystom i głosił, że chrześcijanie po osiągnięciu wieku dojrzałości powinni dobrowolnie potwierdzić obietnice złożone w ich imieniu przez rodziców chrzestnych, podczas chrztu. W ten sposób Erazm chciał zostawić nowo ochrzczonego wybór, czy zechcą prowadzić życie chrześcijańskie, czy nie⁵. Sobór Trydencki sprostował ten błędny pogląd w *Decretum de sacramentis*, w kan. 14:

Jeśliby ktoś twierdził, że tak ochrzczone dzieci trzeba zapytać, gdy dorosną, czy chcą uważać za ważne to, co chrzestni obiecali w ich imieniu przy chrzcie, a gdyby odpowiadały, że nie chcą, należy pozostawić je ich własnej woli i nie zmuszać do chrześcijańskiego życia inną karą niż niedopuszczeniem do przyjmowania Eucharystii i innych sakramentów, aż się opamiętają - niech będzie wyłączone ze społeczności wiernych⁶.

Podczas dwudziestej czwartej sesji Tridentinum, w Dekrecie o reformie małżeństwa *Tametsi*, zajęto się m. in. przeszkodą pokrewieństwa duchowego, a w jej kontekście, również instytucją rodziców chrzestnych. Ojcowie soborowi uznali udział chrzestnego w ceremonii chrztu za obowiązek prawny oraz ograniczyli liczbę chrzestnych. Postanowili oni, aby tylko jedna osoba – mężczyzna bądź kobieta, lub jeden mężczyzna i jedna kobieta, podawali do chrztu chrzczonego osobę, zawierając z tą osobą i z jej rodzicami, jak również pomiędzy kapłanem, chrzczonego osobą i jej rodzicami, pokrewieństwo duchowe. W ten sposób ograniczono zakres przeszkody pokrewieństwa duchowego w stosunku do prawa dekretów. Sobór nałożył również na proboszcza obowiązek związany z dopuszczeniem odpowiednich osób do funkcji chrzestnego.

III et Pio IV Pontificibus Maximis cum appendice theologiae candidatis perutili editio novissima, Romae 1874, s. 41-43.

⁵ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/1 (1511-1870)*, s. 337 i 363; *Breviarium Fidei, Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1989, s. 372; R. Coogan, *Erasmus, Lee and the Correction of the Vulgate: The Shaking of the Foundations*, Genève 1992, s. 51; *Collected Works of Erasmus colloquies, translated and annotated by C. Thompson*, Toronto – Buffalo – London 1997, s. 236; P. Bietenholz, *Encounters with a Radical Erasmus. Erasmus Work as a Source of Radical Thought in Early Modern Europe*, Toronto – Buffalo – London 2009, s. 231-233; M. Borzyszkowski, *Erazm z Rotterdamu*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Tom 4, Lublin 1979, kol. 1063-1064. [1062-1066]

⁶ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/2 (1511-1870)*, dz. cyt., s. 363; *Canones et Decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III, Julio III et Pio IV Pontificibus Maximis cum appendice*, dz. cyt., s. 42.

Zanim proboszcz przystąpił do udzielenia sakramentu chrztu, był zobowiązany dowiedzieć się, kto został wybrany na chrzestnego lub chrzestną i tylko taką osobę lub osoby mógł dopuścić do tej funkcji. Gdyby w wyniku jego zaniedbania dopuszczone zostały inne osoby, proboszcz powinien zostać ukarany zgodnie z wolą biskupa ordynariusza. Kolejny obowiązek, spoczywający na proboszczu, dotyczył zapisania imion chrzestnych w księdze ochrzczonych. Wprowadzono również zasadę, w myśl której, gdyby do chrztu trzymały osobę chrzconą inne osoby niż te, które wyznaczone zostały na chrzestnych, to nie zaciągają one pokrewieństwa duchowego⁷.

2. *Patrini* w okresie potrydenckim

Papież Paweł V w brewe *Apostolicae Sedis* z 17 czerwca 1614 r. promulgował *Rituale Romanum*, w którym ujednoczone zostały dla całego Kościoła obrzędy sprawowania sakramentów oraz sakramentaliów⁸. Nowością tego rytuału było odróżnienie obrzędu chrztu dzieci od obrzędu chrztu dla dorosłych. Przy czym podczas obrzędów chrztu dziecka, nawet jeśli było ono noworodkiem, kierowano do niego pytania, na które w imieniu dziecka odpowiadał chrzestny⁹. Normy prawa liturgicznego zawarte w Rytuale Pawła V powtórzyły dyspozycje Soboru Trydenckiego, dotyczące dopuszczania do pełnienia funkcji chrzestnych jedynie wcześniej wyznaczonych osób. Powinien być tylko jeden chrzestny, kobieta lub mężczyzna albo para chrzestnych – kobieta i mężczyzna (z wykluczeniem dwóch mężczyzn lub dwóch kobiet jednocześnie jako chrzestnych). Wprowadziły również nowe zasady, a mianowicie nakazywały, aby proboszczowie nie dopuszczali do tego zadania osób niegodnych, niezdatnych, ukaranych ekskomuniką lub interdyktem, publicznych przestępców bądź osób dotkniętych infamią prawną, chorych psychicznie oraz lekceważących zasady wiary. Stanowiły też, że chrzestny powinien być osobą bierzmowaną. Rytuał przypominał również o powinności chrzestnych wychowania chrześniaków w wierze, gdyby zaszła taka potrzeba¹⁰.

⁷ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/2 (1511-1870)*, dz. cyt., s. 725; *Canones et Decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III, Iulio III et Pio IV Pontificibus Maximis cum appendice*, dz. cyt., s. 175; P. Torquebiau, *Baptême en occident*, dz. cyt., kol. 158.

⁸ Por. M. Maciukiewicz, *Rytuał Rzymski*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 17, Lublin 2012, kol. 719; A. Rojewski, *Recepcja ksiąg liturgicznych Soboru Trydenckiego w archidiaconacie dobrzyńskim w latach 1597–1609*, „*Studia Płockie*” 7(1979), s. 194.

⁹ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, t. 1, Warszawa 1983, s. 231.

¹⁰ Por. *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum*, Lutetiae Parisiorum 1623, s. 13.

W omawianej materii nie można pominąć roli, jaką odegrały katechizmy potrydenckie, a szczególnie – sporządzony na polecenie Ojców Soboru Trydenckiego i promulgowany przez papieża Piusa V w 1566 r. – tzw. *Katechizm Rzymski* (*Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini ad Parochos Pii Quinti Pont. Max. iussu editus*, Romae 1566), zawierający pozytywny wykład zasad wiary katolickiej oraz zasad chrześcijańskiego życia, który był skierowany do duchowieństwa i miał służyć jako podręcznik do prowadzenia działalności kaznodziejskiej i katechetycznej¹¹. Według Katechizmu, przy chrzcie powinien być jeden lub dwóch chrzestnych. Funkcji tej nie mogli pełnić ani rodzice chrzczonego, ani też z racji religijnych: Żydzi, heretycy i niewierni. Katechizm powtórzył ponadto normy Tridentinum na temat przeszkody małżeńskiej pokrewieństwa duchowego. Nakazywał też, aby rodzice chrzestni sami zostali objęci katechezą, żeby dobrze mogli wypełniać powierzone im zadanie, mając świadomość wielkiej odpowiedzialności przed Bogiem za wychowanie religijne chrześniaków. Powinni oni asystować przy chrzcie, zaś po udzieleniu tego sakramentu ciążył na nich obowiązek dawania nowo ochrzczonym przykładu pobożnego życia, a także uczenia ich symbolu wiary (*Credo*), Modlitwy Ojciec nasz i Dziesięciu Przykazań Bożych¹².

Wiedzę na temat instytucji chrzestnych w okresie potrydenckim wzbogacają dokumenty Kongregacji Świętego Oficjum. Instrukcja *Mission, Aegypti* z dnia 9 grudnia 1745 r. zawierała odpowiedź papieża Benedykta XIV na pytanie: kogo można dopuścić do funkcji *patrino*, przy chrzcie? Dokument ten, oparty na doktrynie Soboru Trydenckiego zawartej w Dekrecie *Tametsi* oraz na nauce św. Tomasza z Akwinu, zakazuje dopuszczenia niewiernego, heretyka lub schizmatyka do funkcji chrzestnego, przy chrzcie katolika. Zabrania również katolikom pełnienia funkcji chrzestnych przy chrzcie heretyków. Ponadto stanowi, że obowiązkiem proboszcza, wynikającym z pełnionego urzędu, jest troska o to, kogo dopuszcza do funkcji chrzestnego – powinien to być albo jeden mężczyzna, albo jedna kobieta lub mężczyzna i kobieta. Na proboszczu ciążył również obowiązek zapisania w księgach metrykalnych imion chrzestnych¹³.

Drugi z dokumentów Kongregacji Świętego Oficjum, Instrukcja ze stycznia 1763, wprowadził modyfikacje przepisów określających, kogo można desyg-

¹¹ Por. M. Rusiecki, *Katechizm Rzymski*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. B. Migut, t. 8, Lublin 2000, kol. 1052-1054; S. Lanza, *Katechizm*, w: *Encyklopedia chrześcijaństwa*, Kielce 2000, s. 334; M. Napieralski, *O Nowym katechizmie. Wprowadzenie w lekturę Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 1994, s. 15.

¹² Por. M. Rusiecki, *Przedmiot katechezy potrydenckiej w Polsce [1566-1699]*, Lublin 1996, s. 213; *Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini Pii V Pontificis Maximi iussu editus*, Patavii 1714, s. 217.

¹³ Por. S. Congregatio Sanctii Officii, *Instructio Mission Aegypti, diei 9 dec. 1745*, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes cura P. Gasparri, vol. IV, Curia Romana*, Typis Polyglottis Vaticanis 1951, s. 76-79.

nować do roli chrzestnego. Dykasteria ta zabroniła dopuszczania heretyka do udziału w obrzędzie chrztu w charakterze chrzestnego. Natomiast zezwoliła misjonarzom na dopuszczenie heretyka do funkcji świadka chrztu, jeśli nie było możliwości, aby go nie dopuścić do udziału w obrzędzie chrztu¹⁴.

2. Chrzestni według kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Kolejnym etapem w rozwoju prawa kościelnego było pojawienie się Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., który wprowadził zupełnie nową jakość. Zbiór ten został promulgowany w dniu 27 maja 1917 r. przez papieża Benedykta XV bullą *Providentissima Mater Ecclesia*. Jego przepisy zaczęły obowiązywać z dniem 19 maja 1918 r. Kodeks ten uporządkował w sposób systematyczny i metodyczny cały materiał ustawodawczy Kościoła łacińskiego oraz uregulował wiele instytucji prawnych w sposób odpowiadający potrzebom epoki. Normy tego Kodeksu przyczyniły się również do rozwoju uregulowań prawnych, związanych z instytucją chrzestnych, jakkolwiek bazowały one na doktrynie wypracowanej przez Sobór Trydencki oraz potrydenckie przepisy prawno - liturgiczne¹⁵.

2.1. Urząd chrzestnego i jego natura

W kan. 737, §2 KPK 1917 odróżniony został *chrzest uroczysty* (*baptismus sollemnis*), sprawowany przez szafarzy urzędowych z zachowaniem wszystkich rytów i ceremonii przepisanych w księgach liturgicznych, od *chrztu prywatnego* (*baptismus privatus, non sollemnis*), czyli od chrztu z wody¹⁶, który dozwolony był zgodnie z kan. 759 KPK 1917 tylko w niebezpieczeństwie śmierci. Poza niebezpieczeństwem śmierci był zakazany¹⁷.

¹⁴ Por. S. Congregatio Sanctii Officii, *Instructio mense ianuarii 1763*, s. 93.

¹⁵ Por. P. Hemperek, W. Góralski, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, t. 1, cz. 1, Lublin 1995, s. 123-131; A. Stickler, *Historia iuris canonici latini. Institutiones academicae, Tom I, Historia fontium*, Augustae Taurinorum 1950, s. 384-391; I. Subera, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1970, s. 122; P. Torquebiau, *Baptême en occident*, kol. 160.

¹⁶ Por. KPK 1917, kan. 737, § 2: *[Baptismus] cum ministratur servatis omnibus ritibus et caeremoniis quae in ritualibus libris praecipuntur, appellatur sollemnis; secus, non sollemnis seu privatus.*

¹⁷ Por. KPK 1917, kan. 759. § 1. *In mortis periculo baptismum privatim conferre licet...§ 2. Extra mortis periculum baptismum privatum loci Ordinarius permittere nequit, nisi agatur de haereticis qui in adulta aetate sub conditione baptizentur.*

Prawodawca w kan. 762, §1 KPK 1917 postanawiał, że nie można udzielać chrztu uroczystego, bez udziału w nim chrzestnego¹⁸. Wprowadził również w kan. 762, §2 KPK 1917 nakaz uczestnictwa chrzestnego, o ile było to możliwe, również w przypadku chrztu prywatnego. W tej ostatniej sytuacji chrzestny powinien być obecny przynajmniej przy późniejszym uzupełnieniu ceremonii chrztu¹⁹. Przepisy te były całkowitą nowością, gdyż w prawie przedkodeksowym wymóg uczestnictwa chrzestnego – w odniesieniu do chrztu z wody – nie istniał²⁰. Natomiast w przypadku udzielania chrztu warunkowego – stosownie do kan. 763, §1 KPK 1917 - powinien być obecny ten sam rodzic chrzestny, który był przy chrzcie za pierwszym razem. Jeśli jednak byłoby to niemożliwe, obecność chrzestnego nie była potrzebna. Przeszkoda pokrewieństwa duchowego w tym przypadku – według kan. 763, §2 KPK 1917 – miała miejsce tylko wtedy, gdy taki chrzestny był obecny zarówno podczas obrzędu chrztu za pierwszym razem, jak i za drugim razem, w trakcie udzielania chrztu warunkowego²¹.

Ustawodawca w Kodeksie Piobenedyktyńskim potraktował instytucję chrzestnych w sposób bardzo poważny, nie jako zwykłą funkcję czy zadanie, ale jako doniosły urząd – *munus*²². Określenie instytucji rodzica chrzestnego i wynikających z niego obowiązków zawarte zostało w kan. 769 KPK 1917:

*Patrinum est, ex suscepto munere, spiritualem filium perpetuo sibi commendatum habere, atque in iis quae ad christianae vitae institutionem spectant, curare diligenter ut illae talem in tota vita se praebeat, qualem futurum esse sollemni caeremonia sponderunt*²³.

Osoba podejmująca się funkcji rodzica chrzestnego stawała się jakby duchowym rodzicem. Chrzestny zaciągał zobowiązanie unilateralne wobec

¹⁸ Por. KPK 1917, kan. 762, §1: *Ex vetutissimo Ecclesiae more nemo sollemniter baptizetur, nisi suum habeat, quatenus fieri possit, patrinum.*

¹⁹ Por. KPK 1917, kan. 762, §2: *Etiam in baptismo privato patrinus, si facile haberi queat, adhibeatur, si non interfuerit, adhibeatur in supplendis baptismi caeremoniis, sed hoc in casu nullam contrahit spiritualement cognationem.*

²⁰ Por. P. Torquebiau, *Baptême en occident*, kol. 157.

²¹ Por. KPK 1917, kan. 763, §1-2; A. Vermeersch, *Theologiae moralis Principa – Responsa – Consilia*, Tomus III, Roma 1948, s. 147; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. t. 2, Opole 1958, s. 13.

²² Por. KPK 1917, kan. 761, 1°; KPK 1917, kan. 769; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, s. 13; P.H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici, Tomus secundus*, Padeborn 1954, s. 35; P. M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, Vol. I*, [b.m.w.] 1951, s. 106n.

²³ Por. KPK 1917, kan. 769.

chrześniaka, które wiązało go w sumieniu, do wprowadzenia swojego duchowego dziecka w dziedzictwo wiary i chrześcijańskich obyczajów, aby ono z kolei stało się świadkiem Chrystusa, wiernie wypełniającym obowiązki chrześcijańskie²⁴.

2.2. Liczba chrzestnych

Według kan. 764 KPK z 1917 r. przy chrzcie powinien być tylko jeden chrzestny albo dwoje chrzestnych (ojciec i matka chrzestna)²⁵. Przy czym chrzestny nie musiał być tej samej płci, co osoba chrzczona. W myśl powyższego kanonu nie powinno się dopuszczać do pełnienia urzędu chrzestnego ani dwóch mężczyzn, ani dwóch kobiet równocześnie, ani też więcej niż jednej pary chrzestnych. Można jednak było obok jednego chrzestnego lub pary chrzestnych – ojca i matki chrzestnej – dopuścić inne osoby, ale jedynie do funkcji świadków chrztu²⁶. W przytoczonej powyżej kodeksowej normie prawodawca nawiązał do dwóch zasad, wypracowanych jeszcze przez Sobór Trydencki. Chodziło o ograniczenie źródła, z którego wywodziła się przeszkoda pokrewieństwa duchowego oraz o to, by nie mnożyć bytów bez potrzeby (*non sunt multiplicanda entia sine necessitate*)²⁷.

2.3. Przymioty do ważnego i godziwego bycia chrzestnym

Prawodawca w kan. 765 KPK 1917 postanawiał:

Ut quis sit patrinus, oportet: 1° Sit baptizatus, rationis usum assecutus et intentionem habeat id munus gerendi; 2° Ad nullam pertineat haereticam aut schismaticam sectam, nec sententia condemnatoria vel declaratoria sit excommunicatus aut infamis infamia iuris aut exclusus ab actibus legitimis, nec sit clericus depositus vel degradatus; 3° Nec sit pater vel mater vel coniux baptizandi; 4° Ab ipso baptizando eiusve parentibus

²⁴ Por. A. Veermeersch, J. Creusen, *Epitome Iuris Canonici cum commentariis. Ad scholas et ad usum privatum. Liber III Codicis iuris canonici*, Tomus 2, Parisiis – Bruxellis 1954, s. 27; J. Białobok, *Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Currenda”, 112(1962), s. 253n; M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 279 i 282.

²⁵ Por. KPK 1917, kan. 764: *Patrinus unus tantum, licet diversi sexus a baptizando, vel ad summum unus et una adhibeantur*.

²⁶ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 286; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne podręcznik dla duchowieństwa*, s. 13.

²⁷ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 286.

vel tutoribus aut, his deficientibus, a ministro sit designatus; 5° Baptizandum in actu baptismi per se vel per procuratorem physice teneat aut tangat vel statim levet seu suscipiat de sacro fonte aut de manibus baptizantis.

Aby chrzestny lub chrzestna albo para rodziców chrzestnych mogli, w sposób ważny, podjąć się wypełnienia swojego urzędu, musieli odznaczać się kumulatywnie wszystkimi przymiotami określonymi w cytowanym powyżej kanonie²⁸.

Chrzestni powinni najpierw mieć *zdolność prawną oraz zdolność do czynności prawnych, na gruncie prawa kanonicznego*. Dlatego prawodawca w kan. 765, 1° KPK 1917 domagał się, by *patrinus* był osobą ochrzczoną, używającą rozumu oraz posiadającą właściwą intencję pełnienia swojego urzędu. Wymóg, aby nie dopuszczać do pełnienia funkcji chrzestnego osoby, która sama wcześniej nie była ochrzczone, wprowadzony został przez synod w Moguncji z 813 r. Było to uzasadnione naturą instytucji chrzestnego. W Kodeksie Pio-Benedyktyńskim warunek ten wynikał również z kan. 12 KPK 1917 i kan. 87 KPK 1917, gdyż tylko osoba ochrzczone mogła stać się podmiotem praw i obowiązków w Kościele katolickim, również tych przysługujących chrzestnym²⁹. *Usus rationis* – wymóg używania rozumu przez chrzestnego – wiązał się z jego zdolnością do podjęcia czynności prawnych, ponieważ osoba, która nie używała rozumu – według kan. 12 KPK 1917 – nie podlegała ustawom kościelnym i nie była zdolna do żadnych czynności prawnych³⁰. Konieczność posiadania przez chrzestnego właściwej intencji do wypełnienia swojego urzędu, wypływała z natury zobowiązania wobec chrześniaka. Według opinii juriesprudencji wystarczyła nawet intencja niewyraźna (*intentio implicita*), o ile uwzględniała ona istotę urzędu chrzestnego. Natomiast nie wystarczała następcza aprobatą bycia chrzestnym, czyli potwierdzenie czynności prawnej pierwotnie nieważnej. Nie stawał się chrzestnym również ten, kto podjął się

²⁸ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 293; P. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, Vol. I*, s. 107-109.

²⁹ Por. KPK 1917, kan. 765, 1°; KPK 1917, kan. 12: *Legibus mere ecclesiasticis non tenentur qui baptismum non receperunt...*; KPK 1917, kan. 87: *Baptismate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus christianorum iuribus et officiis, nisi, ad iura quod attinet, obstet obex ecclesiasticae communionis vinculum, vel lata ab Ecclesia censura*; M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 288-292; P. H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici, Tomus secundus*, s. 36; P. Torquebiau, *Baptême en occident*, kol. 159; S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici ad usum scholarum et privatorum*, Romae 1954, s. 369.

³⁰ Por. KPK 1917, kan. 12: *„Legibus mere ecclesiasticis non tenentur qui ... sufficienti rationis usu non gaudent...”*; P. H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici, Tomus secundus*, s. 36.

pełnienia tego urzędu z przyczyny błędu substancjalnego, ciężkiej bojaźni lub dla korzyści materialnych³¹.

Chrzestni powinni posiadać według kan. 765, 2° KPK 1917 *odpowiednie kwalifikacje religijno-moralno-osobowe*. Nie mogli więc należeć do żadnej sekty heretyckiej lub schizmatycznej. W oparciu o odpowiedź, jakiej udzieliła Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos w *Responsa ad proposita dubia*, z dnia 30 czerwca 1934 r., należało uwzględnić również sekty ateistyczne oraz akatolickie³². Ponadto chrzestny nie mógł być ukarany ekskomuniką, ani dotknięty infamią prawną (po wyroku skazującym lub stwierdzającym)³³, ani też wykluczonym od dokonywania aktów prawnych. Nie mógł być duchownym, który został deponowany z urzędu albo zdegradowany³⁴.

Patrinus nie mógł być - według kan. 765, 3° KPK 1917 - ojcem, ani matką, ani małżonkiem chrzczonego; powinien być desygnowany zgodnie z kan. 765, 4° KPK 1917 do pełnienia urzędu chrzestnego albo przez osobę mającą przyjąć chrzest, albo przez jego rodziców lub przez opiekunów prawnych, zaś w razie ich braku przez szafarza chrztu. I wreszcie powinien osobiście – lub przez zastępcę – (*per procuratorem*) trzymać albo przynajmniej dotykać chrześniaka podczas chrztu, co potwierdziła Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum w dokumencie *De patrinis baptismatis*, będącym odpowiedzią na wątpliwości dotyczące interpretacji kan. 765, 5° KPK 1917³⁵.

Obok wymogów do tego, aby ważne pełnić urząd chrzestnego, prawodawca w kan. 766 KPK 1917 domagał się również spełnienia warunków wymaganych do godziwości wypełnienia funkcji *patrina*. I tak, nie powinno się dopuszczać do bycia chrzestnym osoby: 1/. nie mającej ukończonego czternastego roku życia; 2/. ekskomunikowanej albo dotkniętej infamią prawną, przed wyrokiem skazującym lub stwierdzającym; 3/. ukaranej interdyktem, obciążonej infamią

³¹ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 292; P. M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, Vol. I*, s. 108; S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici ad usum scholarum et privatum*, s. 369; F. Capello, *Summa iuris canonici in usum scholarum concinata*, t. 2, Romae 1951, s. 157.

³² Por. S. Sipos, *Enchiridion iuris canonici ad usum scholarum et privatorum*, s. 369; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne podręcznik dla duchowieństwa*, s. 14; Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa ad proposita dubia, De sectae atheisticae adscriptis* (diei 30 Iulii 1934), „Acta Apostolicae Sedis”, 26(1934), s. 494.

³³ Por. P. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, Vol. I*, s. 108; I. Grabowski, *Prawo Kanoniczne*, Warszawa 1948, s. 309; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne podręcznik dla duchowieństwa*, s. 14.

³⁴ Por. P. H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici, Tomus secundus*, s. 36.

³⁵ Por. S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *De patrinis baptismatis* (diei 24 Iulii 1925), „Acta Apostolicae Sedis”, 18(1926), s. 43-44.

faktyczną lub kryminalistów; 4/. nie utwierdzonych w wierze; 5/. nowicjuszków ani zakonników, bez pozwolenia przełożonego; duchownych, bez pozwolenia własnego ordynariusza³⁶. W razie wątpliwości należało udać się do ordynariusza, aby ten rozstrzygnął czy ktoś może ważnie lub godziwie być dopuszczonym do urzędu chrzestnego³⁷.

2.4. Skutki prawne wynikające z pełnienia urzędu chrzestnego

Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie z 1917 r. była instytucją prawną w sensie ścisłym. Łączyły się z nią dwa zasadnicze skutki prawne: zrywająca przeszkoda pokrewieństwa duchowego oraz prawny obowiązek troski o wychowanie chrześniaka³⁸.

Gdy chodzi o pokrewieństwo duchowe, to przeszkoda ta zachodziła pomiędzy ochrzczonym i szafarzem chrztu oraz pomiędzy ochrzczonym, a rodzicami chrzestnymi. W przypadku chrztu z wody o przeszkodzie można było mówić tylko wtedy, gdy rodzice chrzestni ważnie pełnili swój urząd. Uczestnictwo w samym obrzędzie dopełnienia chrztu nie skutkowało powstaniem pokrewieństwa duchowego. Przy warunkowym ponowieniu chrztu, pokrewieństwo duchowe zachodziło tylko wtedy, gdy byli obecni ci sami rodzice chrzestni, co za pierwszym razem³⁹.

³⁶ Por. KPK 1917, kan. 766: *Ut autem quis licite patrinus admittatur, oportet: 1° Decimum quartum suae aetatis annum attigerit, nisi aliud iusta de causa ministro videatur; 2° Non sit propter notorium delictum excommunicatus vel exclusus ab actibus legitimis vel infamis infamia iuris, quin tamen sententia intercesserit, nec sit interdictus aut alias publice criminus vel infamis infamia facti; 3° Fidei rudimenta noverit; 4° In nulla religione sit novitius vel professus, nisi necessitas urgeat et expressa habeatur venia Superioris saltem localis; 5° In sacris ordinibus non sit constitutus, nisi accedat expressa Ordinarii proprii licentia; P. M. Conte a Coronata, Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, s. 106.*

³⁷ Por. KPK 1917, kan. 767: *In dubio utrum quis valide vel licite admitti possit, necne, ad patrini munus, parochus, si tempus suppetat, consulat Ordinarium.*

³⁸ Por. KPK 1917, kan. 768; KPK 1917, kan. 769; KPK 1917, kan. 1079: *Ea tantum spiritualis cognatio matrimonium irritat, de qua in can. 768; J. Białobok, Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie Prawa Kanonicznego, s. 253 n; F. Capello, Summa iuris canonici in usum scholarum concinata, s. 158.*

³⁹ Por. KPK 1917, kan. 768: *Ex baptismo spiritualem cognationem contrahunt tantum cum baptizato baptizans et patrinus; KPK 1917, kan. 762, §2; KPK 1917, kan. 763, §2: Iterato baptismo sub conditione, neque patrinus qui priori baptismo adfuit, neque qui posteriori, cognationem spiritualem contrahit, nisi idem patrinus in utroque baptismo adhibitus fuerit; F. Bączkiewicz, Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa, s. 14-15; P. Wernz, Ius canonicum ad Codicis normam exactum, Opera P. P. Vidal SI, Ius matrimoniale, t. 5, Romae 1928, s. 469-476.*

Kodeks uregulował obowiązek wychowania, spoczywający na chrzestnych, w sposób ogólny w kan. 1372, §2 KPK 1917⁴⁰, zaś w sposób szczegółowy w kan. 769 KPK 1917⁴¹. Pierwsza ze wspomnianych norm powtórzyła dyspozycję zawartą w kan. 1113 KPK 1917 o spoczywającym na rodzicach naturalnych obowiązku chrześcijańskiego wychowania potomstwa, rozszerzając ją na osoby określone wyrażeniem technicznym *qui eorum (parentum) locum tenent*. Na tych osobach również ciążył obowiązek wychowania dzieci. Sam tekst kanonu, co prawda, nie precyzował kogo należy zaliczyć do grupy osób zajmujących miejsce rodziców⁴², jednak odnośnik zamieszczony przez ustawodawcę przy kan. 1372, §2 KPK 1917⁴³ sugeruje, iż należało w tej materii uwzględnić kan. 769 KPK 1917 i kan. 1335 KPK 1917⁴⁴. Wymienione w tym odnośniku przepisy stosowały się do osób określanych mianem *patrini* – rodzice chrzestni⁴⁵. Tym samym ranga obowiązku wychowania spoczywająca na rodzicach biologicznych i na chrzestnych została niemal zrównana ze sobą.

Druga z wymienionych norm - kan. 769 KPK 1917 – nakazywała, aby chrzestny otaczał swoje duchowe dziecko opieką i dbał o jego chrześcijańskie wychowanie. Osoba podejmująca się funkcji rodzica chrzestnego stawiała się w stosunku do chrześniaka – na sposób duchowy – jakby rodzicem, do którego należał obowiązek katolickiego wychowania i przekazania dziedzictwa wiary swojemu duchowemu dziecku⁴⁶. W kwestii tego obowiązku, pokodeksowi komentatorzy powoływali się na wyjaśnienie tego zagadnienia, jakie podał św. Tomasz z Akwinu. Według Doktora Anielskiego:

⁴⁰ Por. KPK 1917, kan. 1372, §2: *Non modo parentibus ad normam can 1113, sed etiam omnibus qui eorum locum tenent, ius et gravissimum officium est curandi christianam liberorum educationem.*

⁴¹ Por. KPK 1917, kan. 769: *Patrinorum est, ex suscepto munere, spiritualem filium perpetuo sibi commendatum habere, atque in iis quae ad christianae vitae institutionem spectant, curare diligenter ut ille talem in tota vita se praebat, qualem futurum esse sollemni caeremonia sponponderunt.*

⁴² Por. KPK 1917, kan. 1372, §2; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, s. 502.

⁴³ Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus praefatione, fontium annotatione et indice analytico - alphabetico ab Emo Petro Card. Gasparri auctus*, [Typis Polyglottis Vaticanis] 1948, s. 470 [odnośnik 4].

⁴⁴ Por. KPK 1917 kan. 1335: *Non solum parentes aliique qui parentum locum tenent, sed heri quoque ac patrini obligatione adstringuntur curandi ut omnes sibi subiecti vel commendati catechetica institutione erudiantur.*

⁴⁵ Por. *Patrinus*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko - polski dla prawników i historyków*, Kraków [b.r.w.], s. 718.

⁴⁶ Por. KPK 1917, Kan. 769; J. Białobok, *Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, s. 253n; M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 279 i 282.

Chrzestny na skutek swojej woli, przy chrzcie podejmuje się obowiązku wychowawcy. Obowiązany jest do opieki nad chrzestniakiem... wtedy, gdy zachodzi konieczność, np. gdy ochrzczeni przebywają w środowisku pogańskim. [...] Można go zwolnić z tej opieki, gdy ochrzczeni obracają się w środowisku katolickim, zakładając przy tym, że własni rodzice starannie wychowują swoje dzieci. Gdyby jednak nie bez podstawy uważał, że jest inaczej, powinien według swoich możliwości zatroszczyć się o zbawienie swoich duchowych dzieci⁴⁷.

Rola rodzica chrzestnego nie sprowadzała się do zaręczenia, że chrzczone dziecko jest godne łaski tego sakramentu, ale polegała również na trwałym zabezpieczeniu jego wychowania w duchu katolickim. Jako świadek chrztu, podczas obrzędu liturgicznego, reprezentował on Kościół i z tego tytułu mógł wywierać wpływ na wychowanie chrzczonego. Niektórzy jednak kanoniści stanęli na stanowisku, że wymagane jest do tego zaniedbywanie katolickiego wychowania dziecka przez jego rodziców naturalnych lub opiekunów. Ciążący na chrzestnych obowiązek, polegający na przekazaniu chrześniakowi dziedzictwa wiary i chrześcijańskich obyczajów, traktowano nie tylko jako obowiązek jurydyczny, ale również jako obowiązek moralny. Dlatego, jeżeli *patrini* zaniedbywali powinność wychowania chrześcijańskiego wobec swych duchowych dzieci, to popełniali grzech ciężki⁴⁸.

Znamienne jest – w analizowanej materii – wyjaśnienie Kongregacji Dyscypliny Sakramentów z 25 listopada 1925 r. Dokument ten, powołując się sumarycznie na kan. 769 KPK 1917, kan. 797 KPK 1917 i kan. 1335 KPK 1917, stwierdzał, iż zadaniem rodziców chrzestnych jest nieustanna troska o chrześcijańskie wychowanie ich duchowych dzieci. Warto przy tym zwrócić uwagę na użytą w tym dokumencie terminologię: *spiritualis filii christianam institutionem curare*... . Posłużono się wyrażeniem *institutio*, a nie *educatio*. Pomiędzy tymi dwoma terminami technicznymi istnieje subtelna różnica znaczeniowa. *Educatio* oznacza: pielęgnowanie, wychowanie w sensie kształcenia. Natomiast *institutio* oznacza: kształcenie, nauczanie, wychowanie w sensie wprowadzenia w patrimonium, czyli w całokształt dziedzictwa wiary⁴⁹.

⁴⁷ Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna, Sakramenty w ogóle, Chrzest. Bierzmowanie (3,60-72)*, Tom 27, przełożył i objaśnił o. P. Belch OP, London 1984, s. 145.

⁴⁸ Por. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, s. 279 i 288; H. Noldin, A. Schmitt, *Summa theologiae moralis iuxta Codicem Iuris Canonici. Scholarum usui. De sacramentis*, t. 3, Barcelona 1951, s. 80; J. Białobok, *Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, s. 268-269.

⁴⁹ Por. S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum. *Instructio* (diei 25 novembris 1925). AAS: 1926 s. 47; *Educatio*. w: J. Sondel, *Słownik*, dz. cyt. s. 320; *Institutio*, w: J. Sondel, *Słownik*, dz. cyt. s. 503.

Podsumowanie:

Niniejszy artykuł pozwala czytelnikowi prześledzić proces ewolucji uregulowań prawnych, dotyczących chrzestnych w epoce wyznaczonej przez dwa wydarzenia, jakimi był z jednej strony Sobór Trydencki, a z drugiej strony, wejście w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Wraz z kryzysem, który dotknął Kościół katolicki w XVI w. i Reformacją, pojawiły się błędne doktryny dotyczące instytucji rodziców chrzestnych, ale również zdarzały się poważne nadużycia w tej materii, w sferze praktycznej. Sobór Trydencki wyłożył poprawną, katolicką naukę dotyczącą zasad wiary i dokonał reform w sferze dyscyplinarnej, dając impuls do odnowy życia w Kościele. Ojcowie Tridentinum odrzucili błędną naukę Erazma z Rotterdamu, który podważał możliwość składania zobowiązań przez chrzestnych w imieniu nowo ochrzczonych, podczas chrztu. Wprowadzili normy, jakie adykalnie ograniczyły liczbę chrzestnych do jednego chrzestnego lub chrzestnej albo pary chrzestnych. Nałożyli na proboszczów, pod sankcją karną, obowiązek dopuszczania do funkcji chrzestnych jedynie wybranych wcześniej osób. I wreszcie nakazali proboszczom, aby zapisywali imiona chrzestnych w księdze ochrzczonych. Zmieniły się również przepisy dotyczące przeszkody pokrewieństwa duchowego, której zakres został znacznie zawężony – w stosunku do obowiązującego wcześniej prawa dekretalów.

Po Soborze Trydenckim pojawiła się konieczność wypracowania bardziej szczegółowych i lepiej dostosowanych do warunków życia przepisów, odnoszących się do instytucji rodziców chrzestnych, które uzupełniałyby dyspozycje Tridentinum. Normy te odnajdujemy m.in. w *Katechizmie Rzymskim* Piusa V, *Rytuale* Pawła V oraz instrukcjach wydanych w XVIII wieku przez Św. Kongregację Świętego Oficjum. Prawo liturgiczne określiło pozytywne i negatywne przymioty, jakimi powinien się odznaczać chrzestny, a mianowicie powinien być on bierzmowany i nie należeć do kategorii osób niegodnych, ukaranych cenzurą, publicznych przestępców, osób dotkniętych infamią prawną lub lekceważących zasady wiary ani też nie mógł być osobą chorą psychicznie. Katechizm zabronił dopuszczania do funkcji chrzestnych: Żydów, heretyków i niewiernych. Zakaz ten zmodyfikowany został dopiero przez Instrukcję Kongregacji Świętego Oficjum z 1763 r., w której zezwolono misjonarzom na dopuszczenie heretyka do funkcji świadka chrztu, ale nie mógł on pełnić zadań chrzestnego. Kolejną innowacją było wypracowanie po Soborze Trydenckim nakazu objęcia katechezą rodziców chrzestnych, by mogli oni dobrze wypełniać powierzone im zadania związane z wychowaniem religijnym chrześniaków.

Aktywność legislacyjna Stolicy Apostolskiej, przemiany zachodzące w rozwijającej się społeczności eklezjalnej i potrzeba dostosowania przepisów do wymogów epoki, przyczyniły się do podjęcia prac, których efektem było

wejście w życie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. Według kanonów tego zbioru, osoba pełniąca w imieniu Kościoła urząd chrzestnego, stawała się w stosunku do chrześniaka jakby duchowym rodzicem, do którego należał bardzo poważny obowiązek zapewnienia i zabezpieczenia katolickiego wychowania wobec duchowego dziecka. Normy kodeksowe stanowiły, że nie można było udzielić chrztu uroczystego bez udziału chrzestnego. Nakazywały również, o ile to było możliwe, udział chrzestnego w przypadku chrztu prywatnego (chrztu z wody) lub domagały się jego obecności przy późniejszym uzupełnieniu ceremonii chrztu. Kodeks powtórzył dyspozycje Tridentinum w kwestii liczby chrzestnych. Natomiast nowością było wprowadzenie drobiazgowych przepisów dotyczących wymogów stawianych chrzestnym do ważnego i do godziwego podjęcia urzędu chrzestnego, które powinny zostać spełnione kumulatywnie. Zbiór Piobenedyktyński uprościł też przepisy dotyczące zrywającej przeszkody pokrewieństwa duchowego. Przeszkoda ta zachodziła pomiędzy ochrzczonym i szafarzem chrztu oraz pomiędzy osobą ochrzczonej i chrzestnym.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła:

- Canones et Decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III, Iulio III et Pio IV Pontificibus Maximis cum appendice theologiae candidatis perutili editio novissima*, Romae 1874.
- Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini Pii V Pontificis Maximi iussu editus*, Patavii 1714.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus praefatione, fontium annotatione et indice analitico - alphabetico ab Emo Petro Card. Gasparri auctus*, [Typis Polyglottis Vaticanis] 1948.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski. Tom IV/1 (1511-1870), Lateran V, Trydent, Watykan I*, Kraków 2007.
- Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, Responsa ad proposita dubia, De sectae atheisticae adscriptis (diei 30 Iulii 1934)*, „Acta Apostolicae Sedis”, 26 (1934), s. 494.
- Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum*, Lutetiae Parisiorum 1623.
- S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *De patrinis baptismatis (diei 24 Iulii 1925)*, „Acta Apostolicae Sedis” 18(1926), s. 43-44.
- S. Congregatio de Disciplina Sacramentorum. *Instructio (diei 25 novembris 1925)*. AAS: 1926 s. 47.
- S. Congregatio Sanctii Officii, *Instructio mense Ianuarii 1763*, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes cura P. Gasparri, vol. IV, Curia Romana*, Typis Polyglottis Vaticanis 1951, s. 93.
- S. Congregatio Sanctii Officii, *Instructio Mission Aegypti, diei 9 dec. 1745*, w: *Codicis Iuris Canonici Fontes cura P. Gasparri, vol. IV, Curia Romana*, Typis Polyglottis Vaticanis 1951, s. 76-79.
- Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna, Sakramenty w ogóle, Chrzest. Bierzmowanie (3, 60-72)*, t. 27, przełożył i objaśnił o. P. Belch OP, London 1984.

Opracowania:

- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. t. 2, Opole 1958.
- Białobok J., *Instytucja rodziców chrzestnych w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Currenda”, 112 (1962), s. 253-270.
- Bietenholz P., *Encounters with a Radical Erasmus. Erasmus Work as a Source of Radical Thought in Early Modern Europe*, Toronto – Buffalo – London 2009.
- Borzyszkowski M., *Erasm z Rotterdamu*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, t. 4, Lublin 1979, kol. 1062-1066.
- Breviarium Fidei, Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1989.
- Burgeois H., Sesboüé B., Tichon P., *Znaki Zbawienia*, Tom III, Kraków 2001.
- Capello F., *Summa iuris canonici in usum scholarum concinata*, Vol. II, Romae 1951.
- Collected Works of Erasmus colloquies, translated and annotated by C. Thompson*, Totonto-Buffalo-London 1997.
- Conte a Coronata P.M., *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, De sacramentis, Tractatus canonicus, Vol. I*, [b.m.w.] 1951.
- Coogan R., *Erasmus, Lee and the Correction of the Vulgate: The Shaking of the Foundations*, Genève 1992.
- Educatio*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko - polski dla prawników i historyków*, Kraków b. d. w., s. 320.
- Grabowski I., *Prawo Kanoniczne*, Warszawa 1948.
- Gręźlikowski J., *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545-1563)?: (refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad)*, „Prawo Kanoniczne”, 46(2003), nr 3-4, s. 171-226.
- Gręźlikowski J., *Trydencka reforma i odnowa Kościoła: refleksje w 450. rocznicę od zakończenia obrad Soboru Trydenckiego (1545 - 1563)*, „Studia Włocławskie” 16(2014), s. 126-146.
- Hemperek P., Góralski W., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, t. 1, cz. 1, Lublin 1995.
- Histoire des Conciles d'après les documents originaux par C. Hefele [...] Traduite en français avec des notes critiques et bibliographiques H. Leclercq, Tome IX premiere partie, Concile de Trente*, Paris 1930.
- Histoire du Concile de Trente* par M. L'Abbe Ch. Gril, Paris 1869.
- Institutio*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko - polski dla prawników i historyków*, Kraków [b.r. w.], s. 503.
- Jone P.H., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici, Tomus secundus*, Padeborn 1954.
- Lanza L., *Katechizm*, w: *Encyklopedia chrześcijaństwa*, Kielce 2000, s. 334.
- Maciukiewicz M., *Rytuał Rzymski*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 17, Lublin 2012, kol. 719.
- Napierski M., *O Nowym katechizmie. Wprowadzenie w lekturę Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 1994.
- Noldin H., Schmitt A., *Summa theologiae moralis iuxta Codicem Iuris Canonici. Scholarum usui. De sacramentis*. t. 3, Barcelona 1951.
- Olszewski D., *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1982.
- Pastuszko M., *Prawo o sakramentach świętych. Normy ogólne i sakrament chrztu*, t. I, Warszawa 1983.

- Patrinus*, w: J. Sondel, Słownik łacińsko - polski dla prawników i historyków, Kraków [b.r.w.], s. 718;
- Rojewski A., *Recepcja ksiąg liturgicznych Soboru Trydenckiego w archidiecezji dobrzyńskiej w latach 1597 – 1609*, „Studia Płockie”, 7(1979), s. 187 – 203.
- Rusiecki M., *Katechizm Rzymski*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. B. Migut, t. 8, Lublin 2000, kol. 1052-1054.
- Rusiecki M., *Przedmiot katechezy potrydenckiej w Polsce [1566-1699]*, Lublin 1996.
- Schatz K., *Sobory Powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001.
- Severoli H., *De Concilio Tridentino commentarius*, w: *Concilium Tridentini Diariorum, Pars prima, H. Severoli Commentarius, A. Massarelli Diaria I-IV*, Friburgi Br. 1901.
- Sipos S., *Enchiridion iuris canonici ad usum scholarum et privatorum*, Romae 1954.
- Stickler A., *Historia iuris canonici latini. Institutiones academicae, Tom I, Historia fontium*, Augustae Taurinorum 1950.
- Subera I., *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1970.
- Torquebiau P., *Baptême en occident*, w: *Dictionnaire de Droit Canonique [...] publié sous la direction R. Naz*, Tome Deuxième, Paris 1937, kol. 110-174.
- Veermeersch A., Creusen J., *Epitome Iuris Canonici cum commentariis. Ad scholas et ad usum privatum. Liber III Codicis iuris canonici*, Tomus 2, Parisiis - Bruxellis 1954.
- Vermeersch A., *Theologiae moralis. Principa – Responsa – Consilia*, Tomus III, Roma 1948.
- Wąsik W., *Instytucja rodziców chrzestnych od czasów starożytnych do prawa dekretalów*, „Kieleckie Studia Teologiczne”, 16(2017), s. 265-284.
- Wernz P., *Ius canonicum ad Codicis normam exactum, Opera P. P. Vidal SI, Ius matrimoniale*, t. 5, Romae 1928.
- Wójcik W., *Znaczenie uchwał Soboru Trydenckiego dla historii prawa kanonicznego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 8(1965), nr 2, s. 3-12.

Ks. dr Wojciech WĄSIK – Ukończył studia w WSD w Kielcach (mgr teologii), a następnie studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na KUL-u. Wiceoficjał Sądu Biskupiego w Kielcach i wykładowca prawa kanonicznego w WSD w Kielcach. Autor książki „Obowiązki rodziców związane z przyjęciem przez ich dzieci sakramentu chrztu, bierzmo-wania i Eucharystii” (Kielce 2015), haseł z zakresu prawa kanonicznego w „Encyklopedii chrześcijaństwa” (Kielce 2000). Publikował swoje artykuły m.in. w pracy zbiorowej „Wiara i Rozum” (Kielce 2001), w „Kieleckich Studiach Teologicznych”, „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym” oraz „Obecnych”. E-mail: wwasik@kielce.opoka.org.pl